

'Er moet een beweging komen voor menselijke verbinding'

TvMR sprak met Gerrit Loots

Op 7 december reikte de Liga voor Mensenrechten haar jaarlijkse Prijs voor Mensenrechten uit. Die gaat dit jaar naar professor Gerrit Loots (VUB) en de organisatie Jihad van de Moeders. Als psycholoog en kindtherapeut doet Gerrit Loots onderzoek naar de fysieke en psychologische situatie van kinderen van Belgische IS-moeders die momenteel in Syrië verblijven. Tussen twee reizen door ontmoeten we hem in het Muntpunt Grand Café in hartje Brussel. Ondanks zijn hectische schema neemt hij ruimschoots de tijd om onze vragen te beantwoorden.

TvMR: U bent gespecialiseerd in de situatie van kinderen in conflictgebieden. Hoe bent u daartoe gekomen?

LOOTS: Vanaf 2007 ben ik erg betrokken geraakt bij onderzoek naar kindsoldaten. Dat begon met de situatie in Oeganda, waar het *Lord's Resistance Army* van Joseph Kony net was weggetrokken, en het centrum van Els De Temmerman, waar zij voormalige kindsoldaten opving, werd omgebouwd tot een school. Men wilde het archief, dat betrekking had op 4000 kindsoldaten, aan een universiteit schenken. Al snel werd het project veel groter. In de jaren daarna konden we wereldwijd *good practices* bestuderen en ondersteunen, onder meer in Colombia, Mexico, Oost-Congo en Nepal. Daarnaast deed ik ook onderzoek bij straatkinderen in Bolivia. Uiteindelijk hebben we het *Centre for Children in Vulnerable Situations* (CCVS) opgericht.

Vanaf 2012-13 werden we geconfronteerd met jongeren die naar Syrië trokken. Ik realiseerde me al snel dat die jongeren vroeg of laat zouden terugkomen. Het viel op dat wanneer er over hen gesproken werd, dat altijd op een heel bestraffende wijze was. Het ging louter over het veiligheidsaspect, zeker na de aanslagen van 2016. Uit onze ervaring weten we echter dat sommige van deze jongeren ook slachtoffers zijn. En slachtoffers dienen in de eerste

Michaël Merrigan & Hadjira Hussain Khan*

plaats opgevangen te worden. We mogen hen niet allemaal uitsluitend beschouwen als criminelen, ook al is het absoluut niet aanvaardbaar wat ze deden.

TvMR: We kijken dus anders naar onze eigen Syriëstrijders, dan naar kindsoldaten in andere landen?

LOOTS: Het is opmerkelijk hoe we een heel andere taal spreken over kindsoldaten in het buitenland, zoals diegenen die geholpen werden door het centrum van Els De Temmerman, dan over de jongeren die van hieruit vertrekken. In Oeganda vingen ze die kinderen op, fysiek en psychologisch, en ze zorgden ervoor dat ze opnieuw geïntegreerd raakten in de samenleving. Alles was erop gericht hen niet te stigmatiseren en hen niet te benaderen als gevaarlijke criminelen, maar als jongeren die veel kansen gemist hebben. Als men dat in Oeganda niet had gedaan, dan zaten daar nu 30.000 niet-geïntegreerde en gevaarlijke (jong)volwassenen. Het grote verschil met de jonge Syriëgangers is dat deze kinderen en jongeren werden ontvoerd en er geen sprake was van vrije keuze, integendeel. Anders was dit in Colombia, daar sloten de meeste jongeren zich vrijwillig aan bij gewapende groepen, maar ook daar stonden begeleiding en re-integratie centraal naast veiligheid en berechting. We vonden dat we die expertise ook in België beschikbaar moesten maken. Ook al gaat het om jongeren en jongvolwassenen die bewust kozen om naar Syrië en Irak te vertrekken, een genuanceerde, doordachte en toekomstgerichte aanpak moet ook hier aan bod kunnen komen. Maar stellen dat we hun kinderen niet kunnen terughalen omdat ze gevaarlijk zijn, gaat regelrecht in tegen alle expertise die wij hebben opgebouwd, en tegen alle ontwikkelingspsychologische theorieën. Zeker wat betreft de jongste kinderen, is het uitgesloten dat zij geradicaliseerd zijn.

TvMR: Is er een leeftijd waarop je zegt, nu is het wel een probleem, het is niet veilig om deze jongeren terug naar België te brengen?

LOOTS: In de praktijk blijkt dat alle tieners die er zaten

* Michaël Merrigan & Hadjira Hussain Khan zijn lid van de redactie van Tijdschrift voor Mensenrechten.

Interview

inmiddels terug zijn. Negentig procent van diegenen die er nu nog zijn is jonger dan 5 jaar. Het probleem dat zich nu stelt gaat dus niet meer in de eerste plaats over de oudere kinderen. Bij de oudere kinderen, vanaf de leeftijd van tien jaar bijvoorbeeld, moeten we inderdaad opletten. Bij die laatsten kan een vorm van radicalisering hebben plaatsgevonden. Maar ook bij die oudere kinderen geldt dat als je hen plaatst in een andere omgeving, waarin ze het gevoel krijgen aanvaard te worden, ze zich volledig zullen aanpassen aan de normen en de waarden van onze samenleving. De cognitieve flexibiliteit van die kinderen is immers enorm groot. De waarden en de normen die ze gaan leven, zijn de waarden en de normen die hen voorgeleefd worden. Zet je die kinderen in een gewapende groep, en leef je hen dát voor, dan zullen die kinderen inderdaad tot gruwelijke dingen in staat zijn. Dat hebben we gezien met kindsoldaten in Oeganda, die handelden zoals hun commandanten. Hetzelfde geldt voor kinderen van IS. Maar haal je die kinderen uit dat systeem, dan kunnen ze zich op heel korte termijn perfect inpassen in een nieuw systeem van waarden en normen.

TvMR: Hoewel het in het debat vaak gaat over 'deradicalisering', is dat dus volgens jou niet de essentie?

LOOTS: Deradicalisering is absoluut niet de essentie van wat we moeten doen. Het is slechts één aspect. We moeten kinderen de kans geven om zich in te schrijven in een sociaal netwerk dat hen helpt hun verleden te verteren, en hen zegt, *hier bent ge thuis*. Dat hebben we overigens ook gezien in Oeganda en Congo. Alle doctoraatsonderzoeken die we deden, tonen hetzelfde. Dé factor voor het verwerken van trauma is integratie in een gemeenschap die de jongeren aanvaardt en hen zegt: *gij hoort bij ons, wij geloven in u, en wij vertrouwen u*. Waar dat gebeurde, leefden die jongeren verder zoals alle anderen.

Wat wij in onze samenleving doen, is een maatschappelijk probleem reduceren tot een individuele aandoening, en dan vooral van die jonge mensen die ooit beslist hebben om te vertrekken. Waar we daarentegen niet over praten, is de maatschappelijke context waarin dat vertrek ingebed is. Nochtans is dat veel belangrijker. Wie zijn die jongeren? Hoe en waarom zijn ze in die situatie terecht gekomen? In Colombia, bijvoorbeeld, zien we dat veruit de meeste tieners vrijwillig kozen om zich aan te sluiten bij paramilitaire groepen of guerrillastrijders. Uit de resultaten bleek dat ze niet zozeer gedreven

werden door ideologie, maar door een gebrek aan toekomstperspectief, en door het geweld rondom hen. Door zich bij een groep aan te sluiten, kregen die jongeren bescherming en betekenden ze iets in de samenleving. Die groep werd hun thuis, hun familie, die ze daarbuiten niet hadden. We zien dat overal ter wereld. Het begint met uitsluiting. Wanneer je dan ergens terecht komt waar men je belooft dat je iets zal betekenen, dan trappen die jongeren daar in. Achteraf zien ze ook wel dat het niet was wat ze hadden verwacht, maar dan is het te laat. Die groeperingen denken immers in militaire termen: mensen die vertrekken vormen een verzwakking, en vertrek wordt beschouwd als verraad.

De kern van de zaak is dus sociale uitsluiting. Wat we zeker niet moeten doen is die uitsluiting versterken. We moeten uiteraard aan deradicalisering werken, maar we moeten vooral ook doen wat Els De Temmerman deed: het trauma van die jongeren opvangen, en hen daarna nieuwe kansen bieden in de samenleving. Er moet gewerkt worden vanuit een basisfilosofie van herstel en verbinding.

TvMR: Diezelfde mechanismen van sociale uitsluiting, en diezelfde nood aan herverbinding, vinden we hier bij ons?

LOOTS: Inderdaad. Voor mij is de essentie van het probleem in onze samenleving het polariserend of het sektarisch denken. Dit is een maatschappelijk probleem. We functioneren in een wij-zij denken. Wij en zij, dat kan wel bestaan, maar het loopt fout wanneer je begint met de ander te ontmenselijken, te stellen dat die ander er niet bij hoort, dat die het storend element is. Die andere groep gaat zichzelf vervolgens ook verenigen, ter bescherming, en je komt terecht in een spiraal die eindigt in geweld. Uiteindelijk komt het moment waarop het je niet meer raakt, dat de andere gedood kan worden. Dergelijke manier van denken vind je niet enkel bij IS, ik heb het hier ook over sektarisch en polariserend etnisch en nationalistisch denken. Natuurlijk heeft dat al decennia bestaan in onze samenleving, maar de uitsluiting is toegenomen de laatste jaren; die gedachte van *gij hoort hier niet echt thuis*. Die uitsluiting maakt dat mensen op zoek gaan naar groepen waarin ze wel erkend en gewaardeerd worden, groepen die hen zogezegd een toekomst bieden.

De vraag is nu, hoe gaan we daar mee om? Door zelf te polariseren? Dat is immers wat er in onze samenleving aan het gebeuren is. We polariseren zelf, zelfs in die

Interview

mate dat we kunnen zeggen dat die kinderen geen recht op leven hebben. Hoe hard kan je worden? Je bestrijdt IS door IS te worden. Hoe wij nu als samenleving reageren is absoluut niet meer vanuit een perspectief van medemenselijkheid en van menselijke grondwaarden.

TvMR: Die nood aan erkenning, is dat inherent aan de mens?

LOOTS: De erkenning die anderen ons geven is het belangrijkste voor ons als mens om ons te ontwikkelen. Hegel wist dat al. Zo heb ik decennia onderzoek gedaan naar de interactie tussen ouders en baby's. We hebben die interactie bestudeerd vanaf de eerste levensmaand tot 3 jaar. Ik ben vanaf het begin verbaasd geweest hoe sociaal we eigenlijk zijn vanaf de geboorte! We zijn genetisch bepaald om sociaal te leven en in relatie te gaan, en we hebben relatie nodig om ons te ontwikkelen.

Als je kijkt naar baby's, is het verbazingwekkend wat voor vaardigheden die hebben om anderen uit te nodigen om in interactie te gaan! Ze doen dit door te kijken, hun gelaatsuitdrukking te veranderen of door hun handjes te bewegen. Vanaf de geboorte maakt een kind het onderscheid tussen mens en ding, en de mens is wat hen aantrekt en wat belangrijk is, waar het kind zich op richt. En wat doe je als een kind nieuwsgierig naar je kijkt? Dan begin je ermee in interactie te gaan! Dan begint er iets heel moois. Dat is de cirkel die bestaat uit het gevoel te hebben door anderen geapprecieerd en gezien te worden. De motor van onze ontwikkeling is dat verlangen dat ingevuld wordt. Die cirkel van wederzijds verlangen om erkend te worden, is even belangrijk als zuurstof of drinken. Die erkenning krijgen, is de essentie van ons menszijn.

Als je die cirkel onderbreekt, dan loopt het mis. Zo is er een experiment, de *'still face procedure'*, waarbij je aan een moeder vraagt om gedurende een paar minuten met een baby te spelen, om dan plots een minuut onbewogen te blijven zitten. Wanneer de moeder plots niet meer reageert, zie je dat kindje eerst vanalles proberen, waarna het een vorm van paniek ervaart. Zodra de moeder opnieuw mag spreken, herstelt zich dat. Eigenlijk zet dat mechanisme zich ons hele leven verder. En je kan dat ook opentrekken tot het maatschappelijke domein. Wat doet het met een maatschappij, als die wederzijdse erkenning begint te verdwijnen? Dan worden we gedreven door frustratie, door woede. Dan loopt het fout.

Maar wat doen we nu? We zetten dat polariserend denken verder. Die moeders zitten daar, en schreeuwen het uit: *'Haal ons hier weg.'* Sommigen onder hen zijn in 2017-18 gevlucht uit IS, en zijn zo in Koerdische vluchtelingenkampen terecht gekomen. Ze zaten daar met de hoop om terug naar hier te keren, nadat ze hadden ontdekt dat alles één grote leugen

was. Ze voelden zich bedot. Vrouwen in IS werden beschouwd als afval met kinderen. Hun plicht was om kinderen te krijgen. Vervolgens kwamen er in die kampen geradicaliseerde groepen binnen, die niet gevlucht waren, maar opgepakt. Die geradicaliseerden namen vervolgens het kamp over. Ze hebben er zelfs rechtbanken ingericht. Die kampen zijn kalifaatjes. En dit alles, terwijl die mensen oprecht terug willen, en onze bondgenoten zouden kunnen zijn in de strijd tegen de polarisering.

TvMR: Hier worden die vrouwen echter vaak voorgesteld als spionnen van IS, die in feite wel nog geradicaliseerd zijn.

LOOTS: Dat vindt geen basis in de realiteit. Ik heb een elftal vrouwen ontmoet en gesproken. Zijn dit gevaarlijke vrouwen? Neen. Er zijn uiteraard wel gevaarlijke vrouwen, maar die heb ik niet gezien. De vrouwen die ik ontmoet heb zijn psychologisch gekraakt, en willen het goed maken tegenover hun kinderen. Ze erkennen wat er is fout gelopen, en zijn bereid hun berechting te ondergaan. Ze willen een tweede kans.

TvMR: De situatie van de vrouwen en kinderen is dus een politiek falen?

LOOTS: Toen we de kinderen daar wilden gaan halen, hebben we gezien in wat voor wespennest zij daar zitten. Die kinderen in die kampen zitten in het midden van een politiek verhaal waar zowel de Amerikanen als de Russen, Assad, en de Turken een rol in spelen. Het is allemaal zó complex.

Onze overheid zegt, 'we willen wel de kinderen, maar niet de moeders', de Koerden zeggen, 'we scheiden geen kinderen van hun moeders'. Op een bepaald moment zijn de Koerden zelfs naar België gekomen om met ons te onderhandelen, maar zij wilden zowel de vrouwen als de kinderen op de agenda. De Belgische en de Nederlandse overheid wilden dat niet, en de Koerden zijn onverrichterzake terug moeten vertrekken.

Je mag niet vergeten dat we het hier hebben over kinderen tussen 0 en 5 jaar. Die liggen daar te sterven! We praten hier in België intussen over kinderrechten en over mensenrechten, maar het meest fundamentele recht, het recht op leven, wordt aan de kant geschoven. Waarom? Politieke intriges. Vergeet ook niet, het gaat hier over zeer jonge kinderen, die, als je ze terugneemt, zich zullen ontwikkelen zoals alle andere kinderen. Er zijn er op dit ogenblik al vijf overleden, en er gaan er meer sterven, nu de winter in aantocht is.

Het is onbegrijpelijk dat de Europese landen geen discours ontwikkelen dat op grondwaarden is gestoeld. We spreken bijna dezelfde polariserende taal als IS,

Interview

door alles enkel vanuit een veiligheidsdimensie te bekijken.

TvMR: We moeten de normen en de waarden die we verkondigen ook aan hen voorleven?

LOOTS: Inderdaad. Zullen vrouwen die terugkomen zich nooit meer aansluiten bij IS? Dat hangt van ons af. Leven we de normen en waarden die we beweren te hebben zelf niet voor, dan duwen we hen opnieuw in de richting van die radicale groeperingen. Maar als we het anders aanpakken, dan zouden deze vrouwen net de ambassadrices kunnen worden van de deradicalisering. Ze kunnen gaan getuigen over wat ze hebben meegemaakt. Onze samenleving zou de reflex moeten hebben om zich af te vragen wat die mensen gedreven heeft om te doen wat ze hebben gedaan, en hoe we dit kunnen herstellen. Hoe kunnen we *verbindend* naar die andere gemeenschap gaan? Het is nu een historisch moment. Kiezen we in onze samenleving voor herverbinding, of voor een verdere polarisering? Op dit ogenblik zijn we hoe langer hoe meer op weg naar verdere polarisering. Ik mis politici die de moed hebben om te spreken vanuit een discours gebaseerd op mensenrechten en kinderrechten. Het hele discours is gericht op veiligheid: 'Pas op voor kinderen', 'pas op voor moeders', alsof ze allemaal met bommengordels gaan terugkomen!

TvMR: We moeten mensenrechten opnieuw als leidraad nemen?

LOOTS: Wanneer ik de mensenrechtenverdragen ter hand neem, valt me op hoe mooi het principe van de erkenning van 'de ander' daarin verwerkt zit. Het staat er bijna letterlijk in. Het respect, de aanvaarding, de waardering van de ander: daar draait het om. Er moet een beweging komen tegen de polarisering. Of beter, want we moeten het niet negatief definiëren, er moet een beweging komen vóór menselijke verbinding, waarbij menselijke grondwaarden centraal staan. Uiteraard moet er gerechtigheid zijn, ook voor de slachtoffers. Ook zij moeten erkenning krijgen. Maar als iemand fouten maakt, dan moeten we handelen vanuit onze grondwaarden, met het oog op herstel en verbinding. Al eeuwenlang zien we dat handelen vanuit een perspectief gericht op veiligheid, repressie, onderdrukking en bestraffing geen oplossingen biedt.

TvMR: Dat veronderstelt wel dat mensen hun eigen angst kunnen overstijgen. Men wil eerst garanties dat er geen aanslagen meer zullen volgen, de rest is voor later.

LOOTS: Dat klopt. Angst is een menselijke reactie op een moment dat je moet overleven. Maar het is een slechte raadgever. We moeten ons afvragen: hoe geraken we uit deze situatie, uit dit groeiend geweld? We leven op dit ogenblik in een vooringenomen angst;

het is geen realistische angst! Die kinderen zijn geen gevaar. De moeders die ik heb ontmoet, zijn geen gevaar. Wel zijn zowel de kinderen als de moeders een *potentieel* gevaar, zoals jij en ik dat ook zijn. Als men mij zou verplichten om toe te kijken hoe mijn kind langzaam verhongert, omdat de samenleving weigert om ons weg te halen, dat is dat de verschrikkelijkste straf die je mij kan geven. Als ik daarna toch vrijkom, dan keer ik niet terug omdat ik zo graag geïntegreerd wil worden. Dergelijke ervaring maakt alle destructieve krachten wakker in de mens. Dan word je, letterlijk, een bom. Mensen horen het niet graag, maar er is een vorm van herverbinding nodig. Het ideologisch systeem moet je bestrijden, maar herstel is wel nodig met diegenen die uit IS stappen. Diegenen die eruit stappen, die schuld bekennen: daarmee moet je verder. Echte vrede kan pas als er herverbinding is. Dat vraagt tijd, maar daar moeten we heen. Dat moet zich ook vertalen naar de berechting. Onze regering zegt: 'Wij gaan ze niet berechten, laat ze dat daar maar doen'. Maar onze samenleving, die zelf tot berechting overgaat, dat is het meest helende wat we kunnen doen ten opzichte van de slachtoffers van het geweld van IS.

TvMR: Een vaak gehoord argument is dat er grote bewijsproblemen zouden zijn met betrekking tot de feiten die zich in Syrië of Irak hebben afgespeeld?

LOOTS: Zeker, die zijn er. Maar wat je creëert door de berechting op die manier aan anderen over te laten, gaat in tegen onze grondprincipes. En je moet ook het bredere kader zien. Die kinderen hebben familie hier in België, neefjes en nichtjes. Beeld je in, je bent een jongen van 17 jaar, en je voelt je niet thuis in de samenleving. En dan hoor je dat ze je familie hebben laten creperen. Dat werkt polariserend. Op die manier blijven we het conflictueuze voeden. Elk menselijke gedrag is een respons op en een uitnodiging tot. Ook het gedrag van een bepaalde groep is een respons op iets. Daarover moeten we nadenken, om te achterhalen wat nodig is om meer verbinding te krijgen. Die logica geldt en werkt ook in de opvoeding van kinderen. Op wat is dit gedrag van een kind een respons? Waaróm duwt dat kind mij weg? Hoe kan ik verbindend zijn? Mijn ervaring is dat je zelfs vat kunt hebben op jongeren met zeer problematisch gedrag. Dat heeft niks te maken met bijzondere technieken, wel met je ingesteldheid. Als je wil begrijpen waarop dit kind reageert en waartoe het uitnodigt, dan kan er herstel zijn. Er is nu te weinig wederwoord tegen de polarisering in de samenleving. Ik wil opkomen, vechten, tegen deze polarisering van de samenleving, en vóór een herstel van de grondwaarden. Vóór het menselijke, vóór de herverbinding. Zodat we met 'de andere' omgaan vanuit onze grondwaarden, en niet door angst gedreven. Angst wordt vertaald in haat. Daar moeten we ons tegen verzetten.